

Zoran Janjetović

DA LI JE BILO GENOCIDA NAD PODUNAVSKIM ŠVABAMA U JUGOSLAVIJI?

Genocid je u najautoritativnijem nemačkom rečniku definisan kao “Mord an nationalen, rassischen oder religioesen Gruppen” (ubistvo nacionalne, rasne ili verske grupe).¹ *Webster’s New College Dictionary* tumači ovu reč kao “the systematic killing of, or a program of action intended to destroy, a whole national or ethnic group” (sistematsko ubijanje ili program akcije usmeren na uništavanje cele nacionalne ili etničke grupe).² U *Dictionnaire du francais vivant*, genocid je definisan kao “extermination methodique d’un race, d’un groupe ethnique” (istrebljenje jedne rase, etničke grupe).³ Najvažniji italijanski rečnik opisuje ovaj termin kao “reato consistente in un complesso organico e preordinato di attivita’ commesse con intento di distruggere in tutto o in parte un gruppo nazionale, etnico, raziale o religioso” (zločin koji se sastoji u kompleksu organskih i pripremljenih aktivnosti počinjenih sa namerom da se u celini ili delimično uništi neka nacionalna, etnička, rasna ili verska grupa).⁴ Sve ove definicije se dakla u bitnom poklapaju: sve one određuju genocid kao namerno ubistvo naroda.

Prvi primeri genocida se nalaze još u Bibliji. Čini se da je tada istrebljenje celokupnog stanovništva osvojenih gradova i zemalja bilo uobičajen postupak.⁵ Slični postupci su se ponavljali gotovo pravilno i kasnije tokom istorije. Ono što su morali imati zajedničko da bi bili kvalifikovani kao genocid, bilo je postojanje namere da se istrebi ceo jedan narod.

Takvi postupci su bili česti. Još je češće bilo preterano liberalna upotreba samog naziva, iz političkih ili propagandnih razloga. Ovo je dovelo do inflacije reči a time i do otupljavanja pojma: tako je došlo do toga da su pravi primeri genocida ublažavani, dok su manja krvoprolića preko mere uveličavana. Ovo je doprinelo nejasnoći u definisanju određenih istorijskih događaja i procesa. U ovom članku razmotrićemo da li je termin genocid primenjiv na sudbinu podunavskih Švaba⁶ u Jugoslaviji.

Krajem Drugog svetskog rata morale su podunavske Švabe u Jugoslaviji da pretrpe najteže iskušenje svoje istorije. Zbog ogromnog broja žrtava i veličine njihovih patnji, njihovo stradanje se ponekad označava kao genocid. Mi ćemo pokušati da na osnovu dva gore

¹ Guenther Drosdowski (Hrsg.), Duden. Deutsches Universalwoerterbuch, Mannheim, Wien, Zuerich 1989, str. 589.

² Victoria Neufeldt (ed.), Webster’s New College Dictionary (3rd edition), Cleveland 1995, str. 563.

³ Dictionnaire du francais vivant, Paris, Bruxelles, Montreal 1972, str. 569.

⁴ Nicola Zingarelli, Vocabolario della lingua italiana, decima edizione, Milano 1970, str. 734.

⁵ 4. knjiga Mojsijeva, 31;17, 33;52; 5. knjiga Mojsijeva, 2,12; 12, 21-22, 34; 3,3-6; 20,16-17; Knjiga Isusa Navina, 6,21; 8,22-26; 10,28-40; 11,11-12.

⁶ Sudbina podunavskih Švaba u Jugoslaviji je najtipičniji deo sudbine svih jugoslovenskih Nemaca budući da su upravo podunavske Švabe imale najteži hod po mukama: njihov udes bio uslovljen geografskim položajem oblasti koje su naseljavali (Slavonija i posebno Vojvodina) i njihovim brojem (oni su činili najveći broj jugoslovenskih Nemaca).

navedena osnovna elementa razmotrimo opravdanost primene ove reči na sudbinu podunavskih Švaba.

Sudbina podunavskih Švaba u Jugoslaviji se ne može shvatiti bez nacifikacije vođstva i mlađe generacije Švaba, kao i njihovog držanja za vreme Drugog svetskog rata.⁷ Nezadovoljstvo koje time izazvano kod Srba, ali i drugih Jugoslovena, i ratni zločini koje je deo folksdojčera počinio, poslužili su delimično kao razlog, a delimično kao opravdanje za surovo postupanje sa nemačkom nacionalnom manjinom na kraju rata.⁸

Ovo nezadovoljstvo Jugoslovena nadilazilo je sve političke granice. Prvi koji su pravili planove o etničkom čišćenju Jugoslavije bili su četnici.⁹ Oni su takve planove ponavljali više puta tokom rata.¹⁰ Pa ipak, njihovi planovi nisu bili detaljnije razrađeni.¹¹ Pri svemu tome bitno je istaći dve stvari: četnici su hteli da nacionalne manjine *isele* a ne da ih istrebe; sem toga oni su tako hteli da postupe sa *svim* nacionalnim manjinama. Iz tog razloga se njihove namere ne mogu okvalifikovati kao genocid, nego kao etničko čišćenje.

Službeno, četnici su bili *Jugoslovenska vojska u otadžbini*, tj. organ izbegličke jugoslovenske vlade. Kakvi su onda bili planovi jugoslovenske vlade u Londonu u pogledu folksdojčera? O tome još nedovoljno znamo. Sigurno je međutim da do marta 1944. jugoslovenska vlada, za razliku od četnika i od poljske i čehoslovačke vlade, nije imala planove o iseljavanju Nemaca,¹² iako su joj četnički planovi bili poznati. Neki ministri su se međutim zalagali za takve mere još od 1941/42.¹³ Oni međutim ni u kom slučaju nisu bili samo iz redova Srba.¹⁴

Veza između vlade i *Jugoslovenske vojske u otadžbini* je bila slaba i četnici su uglavnom delovali na svoju ruku. Po folksdojčerskim izvorima, u oktobru 1943. kod jedne četničke grupe u Bačkoj je pronađena zapovest izbegličke vlade u kojoj je naređeno da se svi podunavski Švabe istrebe. Ovo se pre svega odnosilo na članove para-vojne *Deutsche Mannschaft*. Taj dokument su navodno našle mađarske vlasti a izgleda da ga švapski vođe nikad nisu videli.¹⁵ Iz tog razloga je autentičnost ovog dokumenta sumnjiva. Nije isključeno

---

⁷ O nacifikaciji Nemaca u Jugoslaviji vidi: Dušan Biber, *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji*, Ljubljana 1966. O podunavskim Švabama za vreme rata vidi: Petar Kačavenda, *Nemci u Jugoslaviji 1918-1945*, Beograd 1991; Josip Mirnić, *Nemci u Bačkoj u Drugom svetskom ratu*, Novi Sad 1974; Zdravko Krnić, *The German Volksgruppe in the Independent State of Croatia as an Instrument of German Occupation Policy in Yugoslavia*, u: *Yugoslavia and the Third Reich*, Belgrade 1977; Antun Miletić, *The Volksdeutsche of Bosnia, Slavonia and Srem Regions in the Struggle against the People's Liberation Movement (1941-1944)*, in: *Yugoslavia and the Third Reich*; Branislav Popov Miša, *Nemački zatvori i koncentracioni logori u Banatu 1941-1944*, Beograd 1992; Sandor Vegh, *Le system du pouvoir d'occupation allemand dans le Banat Yougoslave 1941-1944*, u: *Les systemes d'occupation en Yougoslavie 1941-1945*, Beograd 1963; Holm Sundhausen, *Zur Geschichte der Waffen-SS in Kroatien 1941-1945*, *Suedostforschungen*, XXX, 1971; Božidar Ivković, *Neki metodi ekonomske politike i privredne pljačke okupatora u Banatu 1941-1944*, u: *Vojvodina 1941*, Novi Sad 1967; Ljubica Šijački, *Teror i pljačka okupatora u Banatu 1941-1944*, *Istraživanja*, VII, 1979; Ekkehardt Voelkl, *Der Westbanat 1941-1944. Die deutsche, die ungarische und andere Volksgruppen*, Muenchen 1995.

⁸ O stradanju podunavskih Švaba vidi pre svega: *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mittleuropa*, Bd. V. *Das Schicksal der Deutschen in Jugoslawien*, Bonn 1961; *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien I-IV*, Sindelfingen 1991-1995. Pored ovih, o tragediji jugoslovenskih Nemaca govore i mnoge druge publikacije, a posebno mnogobrojne *zavičajne knjige*.

⁹ Jozo Tomasevich, *The Chetniks*, Stanford 1975, str. 167-169.

¹⁰ Isto, 170, 173; Milan Vesović, Kosta Nikolić, *Ujedinjene srpske zemlje. Ravnogorski nacionalni program*, Beograd 1996, str. 46, 64, 70, 77, 80.

¹¹ Vesovi], Nikolić, 151.

¹² Detlef Brandes, *Grossbritannien und seine osteuropaeische Allierten 1939-1943. Regierungen Polens, der Tschechoslowakei und Jugoslawiens im Londoner Exil vom Kriegsausbruch bis zur Konferenz von Teheran*, Muenchen 1988, str. 410.

¹³ Arhiv Jugoslavije (dalje: AJ), F 335, f. 117.

¹⁴ Tako je na pr. Hrvat Ivan Jukić već 1941 zastupao mišljenje da Nemce treba iseliti. (AJ, 103, 65/288)

¹⁵ Politisches Archiv des AUSAERTIGEN AMTES (dalje: PA), Inland C II 526465.

da je po sredi bio mađarski propagandni trik. Što se pretnji jugoslovenskog spikera BBC o strašnoj osveti koja će za njihove zločine stići sve Nemce, ona se može shvatiti samo kao ratna propaganda a ne kao službeni program izbegličke vlade.¹⁶ U svakom slučaju, jugoslovenska vlada u Londonu je bila suviše slaba da bi imala ikakav uticaj na razvoj prilika u zemlji. Ostaje zagonetka da li je izbeglička jugoslovenska vlada uopšte imala ozbiljne planove o folksdojčerima.

Na kraju rata, odlučujuća snaga u Jugoslaviji bili su Titovi partizani. U sadejstvu sa Crvenom Armijom, oni su u jesen 1944 poseli oblast naseljenu podunavskim Švabama i tako stvorili uslove za njihovo stradanje. Ovde se nećemo baviti detaljima njihove tragedije, budući da to nije nužno za temu ovog rada i pošto je literatura o tome već dovoljno obimna. Pokušaćemo samo da razmotrimo da li se namere i postupanje novih vlasti mogu označiti kao genocid.

Nije poznato kada su tačno komunističke vođe rešile da Nemce iz zemlje uklone. Izgleda da je konačna odluka doneta tek u leto 1945.¹⁷ U to vreme logori za internaciju su već postojali, a masovna streljanja folksdojčera su već bila prošla.

Prema Đilasovim sećanjima, namera novih jugoslovenskih vlastodržaca je bila da Nemce ise, a ne da ih pobiju. Kako onda objasniti masovne egzekucije u jesen 1944? Da li su one bile genocid? Tačni razlozi za prvi talas terora još nisu poznati. Verovatno je bila reč o osveti za nelojalno držanje Švaba tokom rata. Po svemu sudeći, većina žrtava je ipak na neki način birana, iako ne postoje dokazi da se radilo o nekakvoj *Aktion Intelligenza* o kojoj govore neki švapski autori.¹⁸ Broj ubijenih pri ovim samovoljnim streljanjima je bio suviše nizak da bi opravdao upotrebu termina genocid.¹⁹ Može se pretpostaviti da su vodeći komunisti ova streljanja naredili, ili bar ćutke trpeli. Bilo kako bilo, oni nisu imali nameru da sve Nemce istrebe: to tada i ne bi bilo izvodljivo. Pored toga, bila je potrebna i radna snaga.

Proces interniranja švapskog stanovništva je otpočeo ubrzo zatim. Iako je i u logorima dolazilo do grupnih i pojedinačnih ubistava, ona su bila pre izuzetak nego pravilo. Što se samih logora tiče, oni nisu bili zamišljeni kao logori za uništavanje (*Vernichtungslager*). Neki logori su zbog velikog broja ljudi koji su u njima svakodnevno umirali, od Švaba nazivani logori za umiranje (*Sterbelager*), ali smrt je u njima bila posledica preteških uslova života a ne namere za istrebljenjem.

Jugoslovenske vlasti nisu htele da podunavske Švabe unište već da ih iz zemlje proteraju, odnosno ise. Proterivanje manjih grupa je počelo još 1945.²⁰ U januaru 1946. jugoslovenska vlada je kod saveznika podnela zahtev za iseljenjem u zemlji preostalih folksdojčera.²¹ Pošto je on odbijen,²² Švabe su morale i dalje da skapavaju u logorima. Iako su svi internirani Nemci etiketirani kao *fašisti* i *ratni zločinci*, komunističke vlasti su rado oslobađale sve Švabe koji bi mogli da dokažu da imaju strano državljanstvo.²³ Usalov je bio da ovi odmah po

---

¹⁶ AJ, 103, 135/474.

¹⁷ Milovan Đilas, *Revolucionarni rat*, Beograd 1990, str. 410.

¹⁸ Vladimir Geiger, *Nestanak folksdojčera*, Zagreb 1997, str. 28.

¹⁹ Po računanjima podunavskih Švaba, tada je ubijeno 7199 ljudi. (Franz Strinja, Hans Volk, *Menschenverluste, Namen, Zahlen der Bevoelkerung von Karlsdorf im Banat 1941-1952*, Muenchen 1995, str. 41.)

²⁰ Treba reći da je iz geografskih i brojčanih razloga najveći broj proterivanja zahvatio Nemce u Sloveniji. (Foreign Relations of the United States (dalje: FRUS) Diplomatic Papers 1945, Vol. II, Washington 1967, str. 1315, 1323; Tone Ferenc, *Nemci na Slovenskem 1941-1945*, str. 129-130, 135-136; Božo Repe, "Nemci" na slovenskem po Drugi svetovni vojni, str. 166-167. Oba članka u: Dušan Nećak (ur.), "Nemci" na Slovenskem 1941-1955, Ljubljana 1998.

²¹ FRUS 1946, Vol. V, Washington 1969, str. 134-135; Bilten MIP, 1, 1946, str. 6-7.

²² Bilten MIP, 7, 1946, str. 13; Isto, 9, str. 20.

²³ Isto, 15, str. 44.

otpuštanju napuste Jugoslaviju. Time je potvrđena ne samo želja da se Nemci uklone iz zemlje, već i neistinitost optužbi protiv velike većine interniranih folksdojčera.²⁴

Nemci su otpušteni iz logora u proleće 1948. Do tada je zbog nesnosnih uslova života, zlostavljanja, teškog rada, bolesti i nedovoljne ishrane pomrlo 48 447 folksdojčera.²⁵ To je bilo skoro 10% predratnog folksdojčerskog stanovništva. Budući da je samo manji deo jugoslovenskih Nemaca ostao u zemlji u jesen 1944, procenat umrlih u logorima je bio mnogo veći.

Može li se na osnovu tako velikih ljudskih gubitaka govoriti o genocidu? Pre nego što se odgovori na ovo pitanje, treba postaviti još jedno: sa kojim brojem ili procentom stanovništva prestaje masovno ubistvo a počinje genocid? Na ovo nema jasnog odgovora. Drugim rečima, sam broj ili procenat ne mogu da posluže kao kriterijum za genocid.

Ono što preostaje je prisustvo namere da se neki narod istrebi. Kao što smo pokazali, u slučaju jugoslovenskih podunavskih Švaba te namere nije bilo. To što su folksdojčeri uprkos tome masovno umirali bio je vapijući zločin, ali ne i genocid. Da su zapadni saveznici pristali na iseljenje Švaba, tragedija bi bila izbegnuta.

Ako se traže krivci, oni će se naći među vodećim jugoslovenskim komunistima. Oni su želeli da Švabe uklone iz zemlje, a kad im to nije pošlo za rukom, nije ih bilo briga da li Nemci žive ili umiru. Oni su krivi za masovna streljanja, opšte interniranje i nebrigu o daljoj sudbini podunavskih Švaba. Njihov zločin je bio ogroman, ali ipak nije bio genocid. Broj i procenat su za to nedovoljni, i što je najvažnije, nije postojala namera da se Nemci istrebe. Posledica njihovog činjenja je bilo radikalno etničko čišćenje, ali ne i genocid.²⁶

---

²⁴ IX odeljenje jugoslovenskog MUP-a je posle Drugog svetskog rata sastavilo spisak ratnih zločinaca među ratnim zarobljenicima na kome je bilo svega 2560 folksdojčera. Spisak je kasnije nešto redukovao. (AJ, F 110, f. 2.) U Bačkoj je od oko 170 000 Švaba službeno nabrojano samo 929 ratnih zločinaca. (Mirić, 331.)

²⁵ Strinja, Volk, 41.

²⁶ Treba imati na umu da je većina jugoslovenskih Nemaca napustila zemlju pre dolaska komunista na vlast. Njima je povratak bio zabranjen. Na taj način oni su indirektno proterani.